

pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny: navch.-metod. posib. Kharkiv: KhDUKht, 2017. 189 p. **5.** Ilienکو N., Spasenكو Yu. *Zabezpechennia optymalnoi dyferentsiatsii zarobitnoi platy – vazhlyvyi napriam rehuliuвання oplaty pratsi* [Ensuring the Optimal Wage Differentiation Is an Important Direction in the Regulation of Wages]. *Ukraina: aspekty pratsi*. 2015. No. 1. P. 22–27. **6.** Kalyna A. V. *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm rehuliuвання oplaty pratsi u systemi katehorii korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti* [Organizational and Economic Mechanism of Regulation of Remuneration in the System of Categories of Corporate Social Responsibility]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*. 2011. No. 4 (2). P. 232–237. **7.** Kolot A. M. *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm rehuliuвання zarobitnoi platy i shliakhy yoho vdoskonalennia (na materialakh promyslovykh pidpriemstv Ukrainy): avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.06.01*. Kyiv: KNEU, 1998. 36 p. **8.** Manierov H. M. *Metodychni osnovy vnutrishnofirmovoho mekhanizmu rehuliuвання zarobitnoi platy* [Methodological Bases of the Intra-Firm Mechanism of Regulation of Wages]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu*. 2011. No. 1 (23). P. 106–110. **9.** Tybinka H. I. *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm rehuliuвання oplaty pratsi v hospodarskii systemi Ukrainy: avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.03*. Lviv, 2015. 20 p. **10.** Tsymbaliuk S. *Dyferentsiatsiia zarobitnoi platy: vydy, chynnyky, suchasnyi stan v Ukraini* [Differentiation of Wages: Types, Factors, Current Situation in Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi*. 2009. No. 4. P. 16–22.

Інформація про авторів

Рябик Ганна Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (просп. Д. Яворницького, 35, корп. 5, м. Дніпро, 49044, Україна; e-mail: anna.ryabik77@gmail.com).

Криштак Дар'я Михайлівна – студент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (просп. Д. Яворницького, 35, корп. 5, м. Дніпро, 49044, Україна; e-mail: krishtakd@ukr.net).

Информация об авторах

Рябик Анна Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики, предпринимательства и управления предприятиями Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (просп. Д. Яворницкого, 35, корп. 5, г. Днепр, 49044, Украина; e-mail: anna.ryabik77@gmail.com).

Криштак Дарья Михайловна – студент Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (просп. Д. Яворницкого, 35, корп. 5, г. Днепр, 49044, Украина; e-mail: krishtakd@ukr.net).

Information about the authors

H. Riabuk – Ph.D. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management of Oles Honchar Dnipro National University (35 Dmytra Yavornytskoho Ave., Bldg. 5, Dnipro, Ukraine, 49044, e-mail: anna.ryabik77@gmail.com).

D. Kryshatak – Student of Oles Honchar Dnipro National University (35 Dmytra Yavornytskoho Ave., Bldg. 5, Dnipro, Ukraine, 49044, e-mail: krishtakd@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
19.12.2017 р.*

JEL Classification: B 100, B 290, M 200

УДК 33.021:33.05-044.372

АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КРИЗА» В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ

Сабадаш Л. О.

Анотація. У статті розглянуто проблеми дослідження економічних криз у різні періоди розвитку економічної науки. Незважаючи на деякі розбіжності між концепціями, з метою пошуку шляхів нейтралізації негативних кризових наслідків узагальнено бачення поняття «криза» та виділено фактори її виникнення в сучасних умовах. Проаналізовано

© Сабадаш Л. О., 2017

причини, можливості прогнозування та характер виникнення економічних криз на підприємстві. Розглянуто фінансові, стратегічні, організаційно-правові, техніко-технологічні, виробничі, маркетингові (збутові), інвестиційні, соціальні (кадрові) шляхи виходу із кризи. Визначено, що ефективність ліквідації і нейтралізації кризи залежить від детального аналізу наявних шляхів і пошуку найбільш оптимального для конкретного підприємства підходу.

Ключові слова: криза, циклічність, системність.

АНАЛИЗ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «КРИЗИС» В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЯХ

Сабадаш Л. А.

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы исследования экономических кризисов в разные периоды развития экономической науки. Несмотря на некоторые разногласия между концепциями, с целью поиска путей нейтрализации негативных кризисных последствий обобщено видение понятия «кризис», и выделены факторы его возникновения в современных условиях. Проанализированы причины, возможности прогнозирования и характер возникновения экономических кризисов на предприятии. Рассмотрены финансовые, стратегические, организационно-правовые, технико-технологические, производственные, маркетинговые (сбытовые), инвестиционные, социальные (кадровые) пути выхода из кризиса. Определено, что эффективность ликвидации и нейтрализации кризиса зависит от подробного анализа существующих путей и поиска наиболее приемлемого для конкретного предприятия подхода.

Ключевые слова: кризис, цикличность, системность.

ANALYSIS OF THE DEFINITION OF THE CONCEPT «CRISIS» IN THE CONTEXT OF MODERN ECONOMIC CONCEPTS

L. Sabadash

Abstract. The article examines the problems of studying economic crises in different periods of development of economic science. Despite some discrepancies between the concepts, in order to find ways to neutralize negative consequences of crises, the vision of the concept «crisis» is generalized and the factors of its emergence under modern conditions are singled out. The reasons, possibilities of the forecasting, and character of occurrence of economic crises in an enterprise are analyzed. Financial, strategic, organizational, legal, technical and technological, production, marketing, investment, social (staff) ways to overcome a crisis are considered. It is determined that the effectiveness of liquidation and neutralization of a crisis depends on detailed analysis of the existing ways of crisis surmounting and search for the most appropriate approach for a particular enterprise.

Keywords: crisis, cyclicity, systematicity.

Постановка проблеми. Глобальний економічний розвиток супроводжується періодичними виникненнями криз. Протягом століть кризи зазнали трансформації, перетворившись із простих монофакторних на багатфакторні (економічні, фінансові, політичні, екологічні, соціальні). Незважаючи на достатнє методологічне обґрунтування, питання зародження та прояву криз викликає певні дискусії. Багато економістів цей процес пояснюють збігом випадкових обставин, інші – як явище галузевого характеру. Розв'язанню цього завдання науковці присвятили більше 150 років. Як наслідок, сьогодні має понад двохсот концепцій, в яких пояснюються причини прояву кризи та шляхи її нейтралізації. Необхідність цієї проблеми в економіці зумовлена бажанням спрогнозувати найгірші сценарії розвитку країни. Усе це потребує методичного переосмислення теоретичного підґрунтя подій, що відбуваються, поєднання міжнародного досвіду у дослідженні цієї проблеми, активного наукового діалогу різних шкіл і течій економічної думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми передбачення та діагностики криз та управління підприємством у кризових умовах досліджувалися у працях провідних вітчизняних і зарубіжних учених: М. Кондратьєв [17], Я. Тінберген [23], М. Туган-Барановський [25], Ф. Хайек [27], Й. Шумпетер [28], А. Гальчинський [10], А. Мельник [19; 22], О. Линник [6], В. Гесць [11; 21], Т. Клебанова [1], Н. Карвацка [16].

Аспект взаємодії праці та капіталу у напрямку запобігання й подолання економічної кризи розглядає В. Яцков [30]. Світову фінансову кризу та її вплив на економіку України досліджує Л. Матросова [18]. В аспекті відтворення, зокрема, зв'язку виробництва, розподілу, обміну й споживання проблеми сучасної економічної кризи відображено у працях М. Білопольського та В. Волошина [8].

Формування мети статті. На сьогодні науковці не мають одностайної думки з приводу передумов, причин і наслідків економічних криз, а також шляхів їх запобігання.

Саме тому для з'ясування сутності поняття «криза» існує необхідність у проведенні досліджень їх зародження, особливостей прояву та наслідків. Маючи на меті визначити сутність поняття «криза», необхідно сформулювати теоретичне підґрунтя та проаналізувати наявні на цей час дослідження змісту такого широко вживаного терміна, як з історичної точки зору, так і з позицій сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передбачення процесу зародження кризи для підприємства має неабияке значення. На момент потрапляння під дію кризових умов необхідно детально проаналізувати помилки минулого, відмовившись від застарілих кліше, та створити технології для їх ліквідації. Адже без аналізу проблем минулого неможливо повною мірою досліджувати теперішні негаразди, а тим більше прогнозувати й уникати їх у майбутньому. Історія економічної думки свідчить не тільки про існування великої кількості ідей, шкіл, течій, але й про заміну із плином часу суперечливих теорій новими та більш обґрунтованими.

Отже, традиційне визначення сутності поняття «криза» – це переломний момент у процесі функціонування економічної системи, який призводить до революційних трансформацій, що сприяють розвитку економічної системи [22].

Серед багатьох спроб виявити причини зародження криз Л. Кривенко виділяє два підходи: так званий поверхневий (біологічний) та науковий (соціально-економічний) [13]. Поверхневий підхід являє собою знаходження зв'язку між циклічністю економічних криз і світовими біологічними процесами, що пропливають на земній кулі. Яскравий прихильник цієї теорії В. С. Джевонс зауважував, що кризи виникають на основі випадкових подій (коливання врожаю, війн, періодів спекуляцій тощо) [4]. Згідно з його міркуваннями причинами циклічності криз можуть бути навіть психологічні мотиви. Тривалість такого циклу складає 10, 466 років, що збігається із періодом сонячної активності. На практиці цей підхід не знайшов великої кількості однодумців, адже більшість учених упевнені, що причинами економічних криз виступають проблеми різного спектра. Навіть не поглиблюючись у аналіз таких поглядів, зрозуміло, що концепція віддалена від економічних реалій, адже причинами економічних криз виступають проблеми різного спектра. Все ж більш приземленим до економічних реалій є науковий підхід.

На противагу теорії В. С. Джевонса, М. І. Туган-Барановський у своїй праці «Основи політичної економії» наголосив, що «послідовні підйоми і падіння економічних хвиль відбуваються з такою правильністю, яка нагадує явища не соціального, а біологічного характеру, навіть не органічного порядку», водночас він відхилив будь-яку взаємозалежність між виникненням криз і природними процесами [25]. Також учений вважав, що «криза є небов'язковою фазою економічного циклу, у деяких випадках фаза промислового підйому може перейти поступово у фазу промислового застою, без кризи» [25]. Історичний досвід доводить протилежне, адже криза є невід'ємним елементом економічного циклу. Своєю чергою, С. Сімонді та його однодумці Т. Мальтус, Дж. А. Гобсон [3; 7] вважали, що «криза – це природна та неминуча форма руху господарств або форма переходу від одного тимчасового стану рівноваги до іншого [5]. Причини криз вчені вбачали у порушенні рівноваги між виробництвом і потребами у товарах, роботах і послугах. Звісно, ця концепція має право на життя, але необхідно враховувати, що причини кризових процесів не обмежуються виробництвом. Дж. Томсон та Е. Прайзер причину криз бачили у надмірному заощадженні доходів, які мали б перетворитися на інвестиції. В іншому випадку їх збільшення призведе до скорочення обсягів споживання [2; 19]. На думку французького вченого-економіста К. Жугляра, криза тісно пов'язана із грошовим обігом і державними фінансами. І, як наслідок, фундаментальною основою циклічності криз є банківська діяльність, саме вона і провокує кризи з інтервалом 10 років [19].

Американський економіст І. Фішер та англійський вчений Н. Хоутрі причину зародження криз вбачали у нерівновазі попиту та пропозиції на грошовому ринку [26]. Хоча вчені займалися ґрунтовним дослідженням фінансових криз, але, на їх думку, криза в цілому є невід'ємним структурним елементом економічного циклу.

Існує психологічна концепція кризи. На думку Й. Шумпетера, кожній кризовій фазі властива своя психологічна картина. Паніка при кризовому стані призводить до застою капіталовкладень. «Змінні ситуації» формують нерівномірність інвестиційного циклу [28]. Представники психологічної теорії зародження криз – В. Парето та А. С. Пігу [9; 24] циклічний розвиток економіки пояснювали через оптимістичні або песимістичні настрої людей. Звичайно, ці погляди не можна віднести до класу доведених.

Ф. фон Хайек вважав, що кризи перевиробництва виникають через надлишкове державного фінансування, саме тому він був яскравим противником державного втручання [27].

А. С. Гальчинський у своїх працях аналізує світові кризи у контексті сучасних глобальних цивілізаційних трансформацій і виділяє систему чинників кризи, визначає її інформативну функцію та роль в інноваційному оновленні суспільних процесів [10]. Водночас дослідниками невизначено послідовність прояву різновидів криз та індикаторів їх виявлення.

В. М. Геєць розглядає проблеми економічного зростання у контексті світових економічних криз. Про кризу 2008 р. В. М. Геєць висловився так: «Сьогоднішня криза вкладається у кризу довготривалого циклу,

який закінчується десь у 2010 році. А наступний може сформуватись, виходячи з циклічності економіки через 10 років» [11; 21]. Тобто вчений відносить кризу до складу економічного циклу. Історичний досвід показує, що сталося так, як прогнозував науковець.

Ю. М. Пахомов обґрунтовує неминучість виникнення кризових явищ у світовій економіці та визначає їх основною передумовою кризу розвитку сучасної цивілізації, яка вступила у фазу переродження і трансформації [12].

На думку А. С. Філіпенко, вагомими причинами світових криз являються недосконалий економічний розвиток і політична зрілість окремих країн [20]. Згідно з цією концепцією кризи виникають як результат негативних внутрішніх факторів економіки країни. На жаль, вона суттєво недооцінює значущість зовнішніх факторів.

А. А. Чухно у своїх наукових працях зазначає, що кризи є складним суспільно-економічним явищем, в якому поєднуються матеріально-технологічна і соціально-економічна сторони. Вчений виокремив стадіальну кризу і відповідний цикл, ознакою яких є становлення нової технологічної основи виробництва. «У сучасній кризі поєднуються не тільки малий і великий цикли, але й стадійний цикл, пов'язаний з переходом економіки від індустріальної до інформаційної» [15]. Ця концепція робить акцент на шляхи виходу уже з діючої кризи, а не на причини її зародження.

На думку А. Є. Гриніна та А. В. Коротаєва, економічні кризи – це «системне явище, порушення пропорцій системи через те, що один або кілька її елементів вирвалися далеко вперед. Це прояв ситуації, коли зусиль суспільства не вистачає для того, щоб продовжити економічне зростання» [14].

Хоча більшість дослідників розглядає кризу як негативний період у економічному житті світу, держави, підприємства варто згадати про концепцію, яка у кризі вбачає можливість для створення передумов для розвитку системи, інструмент, що знищує недієздатні елементи та торує шлях новому. Напевно, не випадково згідно однієї китайської приказки ієрогліф, який позначає слово «криза» також паралельно вживається для позначення слова «нагода». Так, Ю. Яковець [29] вважає, що кризи, незважаючи на їх болючість, є прогресивним явищем. На його думку, така прогресивність знаходить своє відображення з часом та дає змогу усунути застарілі, неконкурентоспроможні елементи панівної системи та розкрити шлях для нових. Безумовно, криза відіграє дві важливі ролі у житті економічної системи. З одного боку, вона сприяє зміні застарілих елементів на більш нові, слугуючи передумовою еволюції. З іншого боку, може бути причиною руйнації цієї системи.

Варто розуміти, що подолання кризи – керований процес. Про це свідчать безліч криз, що протікали за всю історію розвитку людства, виробництва й економіки. Успіх залежить від своєчасного розпізнавання симптомів кризи. Керівництву необхідно знати, наскільки сильною є тенденція до спаду, які можливі втрати підприємством його конкурентних можливостей та найголовніше – коли сукупність дестабілізуючих факторів послабить фірму до позначки кризового стану. Маючи доступ не лише до внутрішніх документів (бізнес-плану, фінансової та балансової звітності, стратегічного плану), а й до показників фірм-конкурентів, основним завданням являється зафіксувати поріг, який визначить негативний сукупний результат, що буде вважати кризовим. Коли прийняте рішення про наявність кризи, в першу чергу виділяються причини й оцінюється реальна загроза сформованої ситуації.

Причинами криз на підприємстві можуть виступати як зовнішні, так і внутрішні фактори. До зовнішніх можна віднести: зниження обсягу ВВП і національного доходу, зростання рівня інфляції, політичну нестабільність, негативні демографічні тенденції, нестабільність регулюючого законодавства, зростання податкового тиску, зниження місткості внутрішнього ринку, посилення конкуренції або монополізму, суттєве та стабільне зниження попиту, погіршення фінансових можливостей споживачів, вихід на ринок товарів субститутів, зниження конкурентоспроможності продукції за окремими параметрами, неможливість територіальної диверсифікації діяльності, зміни району збуту продукції, стихійні лиха тощо. До внутрішніх причин криз можна віднести: операційні (неефективний маркетинг; неефективна структура поточних витрат; низький рівень використання основних фондів; великий розмір страхових і сезонних запасів; недостатньо диверсифікований асортимент продукції; неефективний виробничий менеджмент; незадовільний стан організаційної структури управління; стилю та засобів управління); інституційні (довготривале освоєння інвестиційних ресурсів; суттєве перевитрачання інвестиційних ресурсів; недосягнення запланованих обсягів прибутку за здійсненими інвестиційними проектами; неефективний інвестиційний менеджмент; неефективність відбору та реалізації окремих інвестиційних проектів; незбалансованість інвестиційних потреб і можливостей); фінансові (неефективна фінансова стратегія; надмірна частка позикового капіталу; неефективна (з точки зору ліквідності) структура активів; велика частка короткострокових джерел залучення позикового капіталу; перевищення допустимих меж фінансових ризиків; неефективний фінансовий менеджмент; недостатність власного капіталу або його недостатня мобільність; неефективне управління формуванням та використанням окремих видів активів; неефективність формування власного та залучення позикового капіталу; високий рівень фінансового ризику); виробничі (невідповідність товарних запасів попиту споживачів; неспроможність закупівлі товарів, що користуються попитом; збитковість випуску окремих видів продукції; високий рівень постійних витрат;

неефективна закупівельна діяльність та організація виробничого процесу); маркетингові (неефективність товарної, цінової, збутової та комунікаційної політики; незадовільне вивчення та прогнозування попиту); керування (неадекватний та несвоєчасний управлінський вплив на розвиток ситуації; невідповідність сучасним вимогам загальних принципів управління підприємством; відсутність стратегічного підходу; неопанування сучасних методів аналізу, планування та прийняття рішень; непрофесіоналізм управлінців); інформаційні (відсутність доступу до стратегічної та оперативної інформації; незадовільний стан системи інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень); технологічні (застаріла технологія виробництва); трудові (низький фаховий рівень управлінського, виконавчого та технічного персоналу; дефіцит та висока плінність кадрів; втрата ключових працівників; слабка трудова і виконавча дисципліна; аморальність та неетичність поведінки); технічні (незадовільний стан та якість використання основних фондів, матеріально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів; велика матеріаломісткість виробництва; високий рівень матеріальних втрат). Також не менш важливою причиною виникнення криз являється протистояння інтересів, залежно від сфери виникнення їх можна віднести як до зовнішніх, так і до внутрішніх факторів.

Відповідно до різних причин виникнення криз залежить можливість їх прогнозування. Деякі кризи виникають як етап розвитку накоплених кризових факторів та являються цілком прогнозованими, інші – навпаки, не можливо спрогнозувати, найчастіше це результат грубих помилок керівництва або неочікуваних природних катаклізмів. За характером виникнення можна виділити постійні (супроводжують підприємство на всіх етапах його життєдіяльності); періодичні або циклічні (час від часу спалахують під впливом негативних факторів різного характеру). Тривалість криз також буває різною: короткостроковою, середньостроковою та довгостроковою. Класифікуючи кризи на підприємстві за тривалістю, встановити єдину часову градацію неможливо, адже у межах окремої економічної одиниці період протікання кризи буде різним, але зрозуміло одне – довгострокові кризи є наслідком невмілого керування. За сферою охоплення кризи бувають системними, тобто охоплюють повністю все підприємство як економічну систему, та частковими – поширюються лише на окремі його частини.

Шляхів виходу із кризи існує безліч, їх можна поділити на:

- оздоровчі: продаж надлишкових активів; введення режиму економії витрат; скорочення та розпродаж основних фондів; звільнення частки персоналу; закриття нерентабельних виробництв; зменшення відпускних цін та обсягу виробництва продукції; санація балансу (різні форми зменшення статутного капіталу для покриття збитків: деномінація, консолідація);
- фінансові:
 - 1) за рахунок мобілізації власних резервів – мобілізація наявних резервів зростання чистого грошового потоку та ефективності діяльності без додаткового інвестування; удосконалення загального та функціонального менеджменту;
 - 2) за рахунок власних коштів – надання зворотної та безповоротної фінансової допомоги; сприяння отриманню кредитів під гарантію власників; здійснення внесків для збільшення статутного фонду або придбання додатково емітованих акцій; уступка корпоративних прав для залучення стратегічного інвестора;
 - 3) за рахунок персоналу – надання позик працівникам або придбання емітованих облігацій; придбання працівниками додаткової емісії акцій; відстрочення виплати винагороди за працю; виконання контрактних зобов'язань, умов колективної угоди; впровадження відрядних форм оплати праці;
- стратегічні: освоєння випуску нових видів продукції (робіт, послуг); інвестиції в нові технології, обладнання; вихід на нові ринки збуту; зовнішня реорганізація (злиття, приєднання); внутрішня реорганізація (поділ, виділення); придбання торговельної марки (франшизи); реінжиніринг бізнес-процесів; розробка і реалізація нової стратегії розвитку;
- організаційно-правові: зміна організаційно-правової форми господарювання, форми власності; удосконалення організаційної структури управління; укладання контракту з керівником і ключовими співробітниками; раціоналізація розподілу прав, обов'язків і компетенцій окремих служб апарату управління та працівників;
- техніко-технологічні: купівля нової високопродуктивної техніки; впровадження нових технологій; фінансування науково-дослідних розробок та інноваційних рішень; зростання змінності роботи наявного обладнання та його завантаження; удосконалення контролю за дотриманням технічних і технологічних норм;
- виробничі: раціоналізація виробничої програми; зняття з виробництва нерентабельної продукції; освоєння випуску нових конкурентоздатних видів продукції; формування власної торгової марки; удосконалення нормування витрачання матеріально-сировинних і трудових ресурсів; мінімізація браку та відходів;
- маркетингові (збутові): удосконалення рекламної діяльності; оптимізація форм та інструментів продажу; формування власної збутової (дистрибуторської) мережі; регіональна диверсифікація збуту продукції (робіт, послуг); підвищення обґрунтованості цінової політики; впровадження системи цінових знижок; впровадження сучасних прийомів організації маркетингу;

– інвестиційні: продаж корпоративних прав, окремих видів бізнесу, відокремлених структурних підрозділів; припинення (заморожування) неефективних інвестиційних проєктів; запровадження нових реальних інвестиційних проєктів стратегічного характеру; інноваційне фінансування в розвиток нових виробництв і сфер бізнесу;

– соціальні (кадрові): зміна керівництва; скорочення чисельності працюючих; раціоналізація кадрової політики за рахунок внутрішніх переміщень або залучення необхідних фахівців; раціоналізація форм і систем мотивації персоналу та оплати праці; скорочення або заморожування соціальної інфраструктури.

Вплив кризи на господарську діяльність підприємства має різні наслідки, зокрема: поновлення, перебудова або руйнування організації; послаблення або загострення кризи; збереження підприємства; оздоровлення підприємства; спалах нової кризи. Загальні характеристики кризи відображено на рис. 1.

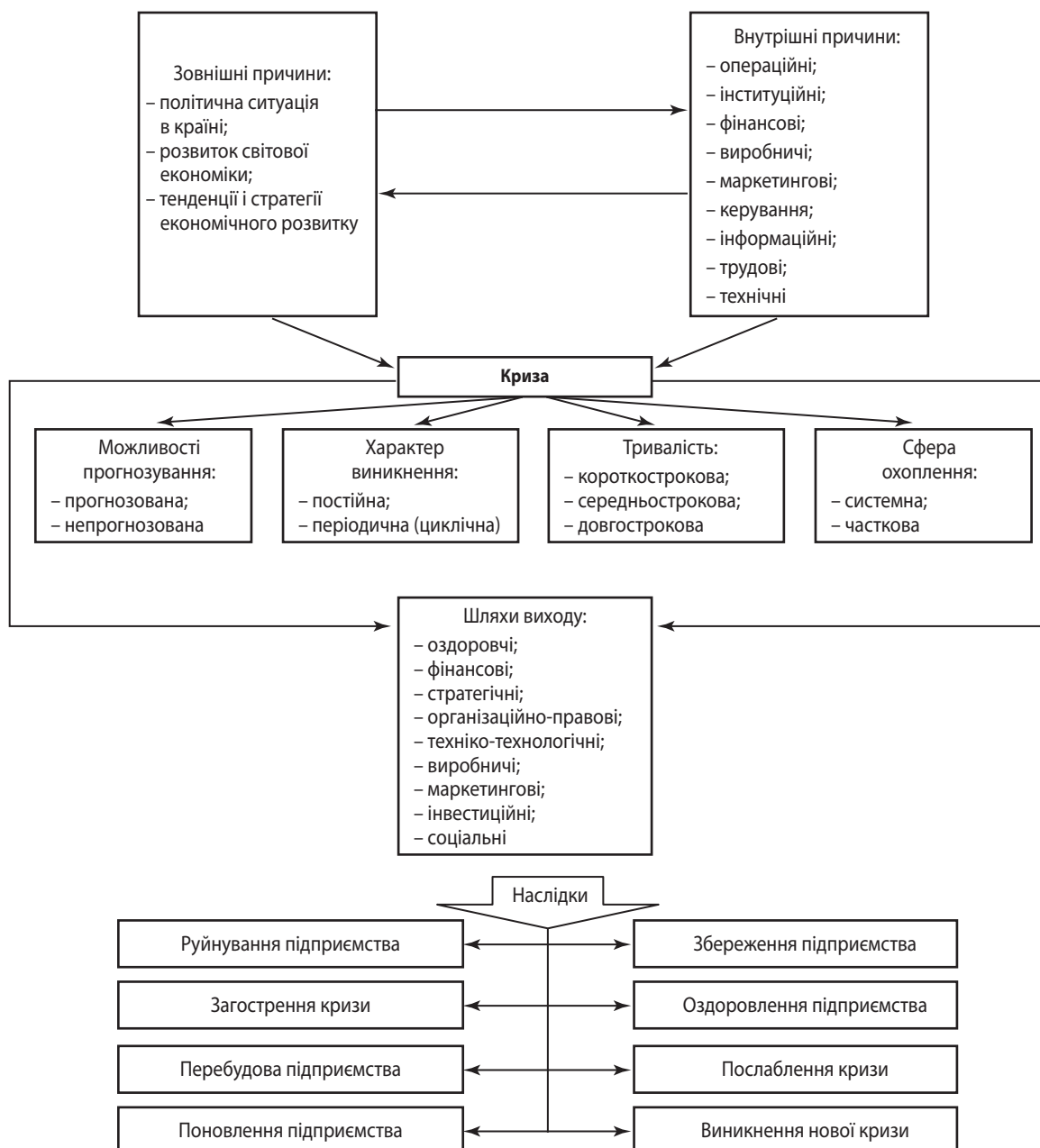

Рис. 1. Структура економічної кризи підприємства

Отже, кризи в економіці є дуже багатограним явищем. Вони відбуваються на будь-якому рівні системи, мають свої особливості та форми прояву. Можливо, саме таке їх розмаїття спричинило незавершеність досліджень та актуальність цього питання до цього часу.

Висновки. На основі аналізу праць учених можна дійти висновку, що в них досліджувалися причини, які характерні для виникнення криз того часу. Адже спершу кризи виникали на основі дефіциту сільськогосподарської продукції, а вже із середини XIX ст. стали наслідком дисбалансу між промисловим виробництвом і платоспроможним попитом. Економічні кризи до XX ст. поширювали свій вплив на споживачів однієї країни або країн-сусідів, згодом стали набувати міжнародного характеру. Незважаючи на те, що десятиліттями ведеться дослідження причин виникнення та запобігання світовим кризам, з точністю передбачити, а тим більше запобігти їм неможливо. Також суперечливими є погляди на причини виникнення економічних криз. Цей стан має логічне пояснення, адже вплив на циклічність відтворення одних і тих самих факторів у різні періоди неоднаковий, а прояв у окремих країнах має свої особливості. Проаналізовані концепції розкривають періодичність, індикатори прояву та наслідки кризи, а отже, її сутність. Більшість науковців трактують кризу як окремий етап економічного розвитку, тобто відокремлену економічну одиницю. Зважаючи на багатогранність і різновидність економічних криз, їх можна вважати за структурну одиницю процесу глобалізації, але аж ніяк не за одноосібну деталь. Криза – це сукупність протиріч у стандартному функціонуванні системи, які викликані зовнішніми факторами та факторами внутрішнього середовища, що напряду загрожують життєдіяльності підприємства та з часом можуть призвести до непередбачуваних наслідків.

Як уже неодноразово було продемонстровано історичним досвідом, ніякі економічні теорії, ні прямі запозичення іноземного досвіду, ні збереження традицій управління, ні чисто інтуїція не приводять до бажаного результату. Лише синтез цих методичних, інформаційних і деякою мірою історичних джерел дозволяє вибрати найбільш оптимальний шлях підприємства в деформаційній економіці кризового періоду.

Література: 1. Guryanova L., Klebanova T., Trunova T. Modeling the financial strategy of the enterprise in an unstable environment. *Economic Studies*. 2017. Vol. 26. Issue 3. P. 91–109. 2. Hirst P., Thompson G. Globalization and the Future of the Nation State. *Economy and Society*. 1995. Vol. 24. No. 3. P. 408–442. 3. Hobson J. A. Confessions of an Economic Heretic. London: Routledge 1938. 218 p. 4. Jevons W. S. Investigations in Currency and Finance. L., 1884. 363 p. 5. Аникин А. В. Юность науки. Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. М.: Политиздат, 1975. 384 с. 6. Линник О. І., Смолоник Р. Ф., Юр'єва І. А. Антикризове управління на вітчизняних та закордонних підприємствах: теорія, діагностика кризового стану, соціально-економічні аспекти управління: монографія. Харків: НТУ «ХПІ», 2013. 543 с. 7. Антология экономической классики/сост. И. А. Столяров. М.: ЭКОНОМ; КЛЮЧ, 1993. 486 с. 8. Белопольский Н. Г., Волошин В. С. Производство, обмен, распределение и потребление в современных условиях кризиса. *Вісник економічної науки України*. 2009. № 1 (15). С. 15–20. 9. Блауг М., Артур С. 100 великих экономистов до Кейнса. СПб.: Экономикс, 2008. 352 с. 10. Гальчинський А. Кризи і цикли світового розвитку. Київ: АДЕФ-Україна, 2009. 392 с. 11. Геєць В. М. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики до і під час фінансової кризи економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 2. С. 5–23. 12. Згуровський М. З., Пахомов Ю. М., Філіпенко А. С. Геоекономічні сценарії розвитку і України: монографія. Київ: Академія, 2010. 326 с. 13. Глобальна економічна криза 2008–2010 років: світовий досвід та шляхи подолання в Україні: монографія/за заг. ред. В. І. Ляшенка. Донецьк: Юго-Восток, 2010. 414 с. 14. Гринин Л. Е., Коротаев А. В. Глобальный кризис в ретроспективе: Краткая история подъёмов и кризисов: от Ликурга до Алана Гринспена. М.: ЛИБРОКОМ, 2010. 336 с. 15. Чухно А. А. Економічна теорія: монографія: у 2 т. Т. 1. Київ: Акад. фін. управління, 2010. 509 с. 16. Карвацка Н. С. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки, інструментарій розв'язку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2011. № 2, Т. 2. С. 53–61. 17. Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения. М.: Экономикс, 1993. 523 с. 18. Матросова Л. Н. Мировой финансовый кризис и его влияние на экономику Украины. *Вісник економічної науки України*. 2009. № 1 (15). С. 122–125. 19. Мельник А. О. Еволюція вчень сутності світової економічної кризи. *Вісник Тернопільського економічного національного університету*. 2011. № 5–2. С. 208–218. 20. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: монографія/кер. авт. кол. А. С. Філіпенко. Київ: Знання України, 2004. 303 с. 21. Моделі ендогенного зростання економіки України: монографія/за ред. М. І. Скрипниченко. Київ: Ін-т екон. та прогнозування, 2007. 575 с. 22. Мельник А. О. Світові економічні кризи: теорія і методологія: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 392 с. 23. Тинберген Я. О методе статистического исследования делового цикла. Ответ Дж. М. Кейнсу // Вопросы экономики. 2007. № 4. URL: http://www.vopreco.ru/rus/archive.files/n4_2007.html#an4. 24. Трансформація демократії/пер. с итал. М. Юсима. М.: Территория будущего, 2011. 208 с. 25. Туган-Барановский М. Основы политической экономии. Избранные сочинения в 2 т. Т. 2. Донецк: ДонГУЭТ, 2004. 684 с. 26. Фишер І., Хоутри Дж. Покупательная сила денег. Ее определение и отношение к кредиту, проценту и кризису. URL: <http://malchish.org/lib/economics/fisher/fishsod.htm>. 27. Хайек Ф. Дорога к рабству: монографія. М.: Новое изд-во, 2005. 264 с. 28. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економіки. Київ: Києво-Могилян. акад., 2014. 244 с. 29. Яковец Ю. В. Экономические кризисы: теория, тенденция, перспективы: монография. М.: МФК, 2003. 258 с. 30. Яцков В. С. Труд и капитал: их взаимовлияние и роль в преодолении экономического кризиса в Украине в современных условиях глобализации. *Вісник економічної науки України*. 2009. № 1 (15). С. 193–196.

References: 1. Guryanova L., Klebanova T., Trunova T. Modeling the financial strategy of the enterprise in an unstable environment. *Economic Studies*. 2017. Vol. 26. Issue 3. P. 91–109. 2. Hirst P., Thompson G. Globalization and the Future of the Nation State. *Economy and Society*. 1995. Vol. 24. No. 3. P. 408–442. 3. Hobson J. A. Confessions of an Economic Heretic. London: Routledge 1938. 218 p. 4. Jevons W. S. Investigations in Currency and Finance. L., 1884. 363 p. 5. Anikin A. V. Yunost nauki. Zhizn i idei mysliteley-ekonomistov do Marksa. M.: Politizdat, 1975. 384 p. 6. Lynnyk O. I., Smolovik R. F., Yurieva I. A. *Antykryzove upravlinnia na vitchyznianskykh ta zakordonnykh pidpriemstvakh: teoriia, diahnozyka kryzovoho stanu, sotsialno-ekonomichni aspekty upravlinnia*: monohrafiia [Anti-Crisis Management at Domestic and Foreign Enterprises: Theory, Diagnostics of the Crisis State, Socio-Economic Aspects of Management: monograph]. Kharkiv: NTU «KhPI», 2013. 543 p. 7. Antologiya ekonomicheskoy klassiki /sost. I. A. Stolyarov. M.: EKONOV; KLYuCh, 1993. 486 p. 8. Belopolskiy N. G., Voloshin V. S. *Proizvodstvo, obmen, raspredeleniye i potrebleniye v sovremennykh usloviyakh krizisa* [Production, Exchange, Distribution and Consumption in the Current Crisis Conditions]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*. 2009. No. 1 (15). P. 15–20. 9. Blaug M., Artur S. 100 velikikh ekonomistov do Keynasa. SPb.: Ekonomik, 2008. 352 p. 10. Halchynskiy A. Kryzy i tsykly svitovoho rozvytku. Kyiv: ADEF-Ukraina, 2009. 392 p. 11. Heiets V. M. *Makroekonomichna otsinka hrshovo-kredytnoi ta valiutno-kursovoi polityky do i pid chas finansovoi kryzy ekonomiky Ukrainy* [Macroeconomic Assessment of Monetary and Exchange Rate Policy before and during the Financial Crisis of Ukraine's Economy]. *Ekonomika i prohozuvannia*. 2009. No. 2. P. 5–23. 12. Zghurovskiy M. Z., Pakhomov Yu. M., Filipenko A. S. *Heoekonomichni stsenarii rozvytku i Ukraina*: monohrafiia [Geo-economic Scenarios for Development and Ukraine: monograph]. Kyiv: Akademiia, 2010. 326 p. 13. *Hlobalna ekonomichna kryza 2008–2010 rokiv: svitovyi dosvid ta shliakhy podolannia v Ukraini*: monohrafiia [Global Economic Crisis 2008-2010: World Experience and Ways to Overcome in Ukraine: monograph]/za zah. red. V. I. Liashenka. Donetsk: Yuho-Vostok, 2010. 414 p. 14. Grinin L. Ye., Korotayev A. V. Globalnyy krizis v retrospektive: Kratkaya istoriya podyemov i krizisov: ot Likurga do Alana Grinspena. M.: LIBROKOM, 2010. 336 p. 15. Chukhno A. A. *Ekonomichna teoriia*: monohrafiia [Economic Theory: monograph]. Vol. 1. Kyiv: Akad. fin. upravlinnia, 2010. 509 p. 16. Karvatska N. S. *Svitovi ekonomichni kryzy: prychny vynyknennia, naslidky, instrumentarii rozviazku* [The Global Economic Crisis: Causes, Consequences, Instrumentation Solutions]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. Ekonomichni nauky. 2011. No. 2, Vol. 2. P. 53–61. 17. Kondratyev N. D. Izbrannyye sochineniya. M.: Ekonomiks, 1993. 523 p. 18. Matrosova L. N. *Mirovoy finansovyy krizis i yego vlianiye na ekonomiku Ukrainy* [The World Financial Crisis and its Impact on the Economy of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*. 2009. No. 1 (15). P. 122–125. 19. Melnyk A. O. *Evolutsiia vchen sutnosti svitovoi ekonomichnoi kryzy* [Evolution of the Teachings of the Essence of the Global Economic Crisis]. *Visnyk Ternopilskoho ekonomichnoho natsionalnoho universytetu*. 2011. No. 5–2. P. 208–218. 20. *Mizhnarodni intehratsiini protsesy suchasnosti*: monohrafiia [International Integration Processes of the Present: monograph]/ker. avt. kol. A. S. Filipenko. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2004. 303 p. 21. *Modeli endogennoho zrostannia ekonomiky Ukrainy*: monohrafiia [Models of Endogenous Growth of the Ukrainian Economy: monograph]/za red. M. I. Skrypnichenko. Kyiv: In-t ekon. ta prohozuvannia, 2007. 575 p. 22. Melnyk A. O. *Svitovi ekonomichni kryzy: teoriia i metodolohiia*: monohrafiia [World Economic Crisis: Theory and Methodology: monograph]. Kyiv: NNTS «IAE», 2014. 392 p. 23. Tinbergen Ya. O metode statisticheskogo issledovaniya delovogo tsikla. *Otvet Dzh. M. Keynasa // Voprosy ekonomiki*. 2007. No. 4. URL: http://www.vopreco.ru/rus/archive.files/n4_2007.html#an4. 24. Transformatsiya demokratii/per. s ital. M. Yusima. M.: Territoriya budushchego, 2011. 208 p. 25. Tugan-Baranovskiy M. Osnovy politicheskoy ekonomii. Izbrannyye sochineniya v 2 t. Vol. 2. Donetsk: DonGUET, 2004. 684 p. 26. Fisher I., Houtri Dzh. Pokupatel'naya sila deneg. Eye opredeleniye i otnosheniye k kreditu, protsentu i krizisu. URL: <http://malchish.org/lib/economics/fisher/fishsod.htm>. 27. Hayek F. *Doroga k rabstvu*: monografiya [The Road to Slavery: monograph]. M.: Novoye izd-vo, 2005. 264 p. 28. Shumpeter Y. Teoriia ekonomichnoho rozvytku: doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomiky. Kyiv: Kyievo-Mohylian. akad., 2014. 244 p. 29. Yakovets Yu. V. *Ekonomicheskiye krizisy: teoriya, tendentsiya, perspektivy*: monografiya [Economic Crises: Theory, Trend, Prospects: monograph]. M.: MFK, 2003. 258 p. 30. Yatskov V. S. *Trud i kapital: ikh vzaimovlianiye i rol v preodolenii ekonomicheskogo krizisa v Ukraine v sovremennykh usloviyakh globalizatsii* [Labor and Capital: Their Interaction and Role in Overcoming the Economic Crisis in Ukraine in the Current Conditions of Globalization]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*. 2009. No. 1 (15). P. 193–196.

Інформація про автора

Сабадаш Людмила Олександрівна – аспірант кафедри економічного консалтингу Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, м. Харків, 61166, Україна; e-mail: sabadash1993l@gmail.com).

Інформація об авторе

Сабадаш Людмила Александровна – аспірант кафедри економічного консалтинга Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, г. Харків, 61166, Україна; e-mail: sabadash1993l@gmail.com).

Information about the author

L. Sabadash – Postgraduate Student, Department of Economic Consulting of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine; e-mail: sabadash1993l@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
22.12.2017 р.*